

Olumsuzluğu Kuvvetlendirme Stratejileri Üzerine: Kışaşu'l-Enbiyā Örneğinde Bir İnceleme

M. Selcen Çürük*

Özet: Verilmek istenen iletinin etkisini artırmak için tercih edilen bir yol olan kuvvetlendirme, konuşur/anlatıcının amacı doğrultusunda türlü stratejilerle -bağımlı/bağımsız biçim birimler, söz dizimsel yapılarla vb.- ortaya konulabilir. Bu çalışmada olumsuzluk ve olumsuzluğu kuvvetlendirme stratejileri, morfo-sentaktik yapı göz ardı edilmeden semantik-pragmatik bir yaklaşımla Kışaşu'l-Enbiyā'dan elde edilen tanıklar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Olumsuzluk, Kuvvetlendirme, Biçim-dizim, Anlam Bilimi, Edim Bilimi, Kışaşu'l-Enbiyā

The Strategies of Negation Intensification: An Analysis on Kışaşu'l-Enbiyā

Abstract: Intensification, a preferred way of increasing the effect of the message to be conveyed, may be expressed by various strategies according to speaker's/narrator's purpose by means of dependent/independent morphemes and syntactic structures, etc. In this study, negation and the strategies of negation intensification were evaluated in terms of the data obtained from Kışaşu'l-Enbiyā, through a semantic-pragmatic approach without ignoring the morpho-syntactic structure.

Key words: Negation, Intensification, Morpho-syntax, Semantics, Pragmatics, Kışaşu'l-Enbiyā

1. Giriş

Dil çalışmalarında, olumsuzluğun kuvvetlendirilmesi umumiyetle *pekiştirmeli olumsuzluk* (emphatic negation) başlığı altında ele alınmıştır. Van der Wouden, pekiştirmeli olumsuzluğu, çoklu olumsuzluğun (multiple negation) alt başlıklarından biri addeder ve onu, birden fazla olumsuz unsurun

---

* Dr., MEB, mselcenc@yahoo.com.tr

bir arada bulunup birbirinin değerini iptal etmeden yine bir olumsuz anlam ortaya koyan *olumsuzluk uyumunun* (negative concord) alt başlığı olarak değerlendirir (1994: 94, 145). Buna göre iki olumsuz unsur aynı biçim-dizimsel yapıda yer alır, ancak çift olumsuzlukta¹ olduğu gibi bu unsurlar birbirinin semantik değerini ihlal etmez; bilakis iki olumsuz unsurdan biri, diğersinin semantik değerini yükseltir ve sonuçta tek olumsuz unsur varken ortada olandan daha güçlü bir olumsuzluk vuku bulur: OSUZ + OSUZ = OSUZ. Zeijlstra da pekiştirmeli olumsuzlukta bir olumsuz unsurun diğer olumsuz unsurun gücünü artırdığına işaret eder (2004: 58). Ancak Zeijlstra, van der Wouden'dan farklı olarak pekiştirmeli olumsuzluğun olumsuzluk uyumunun alt başlığı olmadığını, olumsuzluk uyumu ile pekiştirmeli olumsuzluğun aynı sınıfın (çoklu olumsuzluğun) birer üyesi olduğunu düşünür, zira ona göre bu iki olumsuzluk türü, semantik ve sentaktik bakımdan farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin ona göre pekiştirmeli olumsuzlukta, var olan olumsuz okuma kuvvetlendirilirken olumsuzluk uyumunda var olan olumsuz okuma korunur, dolayısıyla herhangi bir kuvvetlendirme söz konusu değildir (2004: 67).

Türk dilinde olumsuzluğun kuvvetlendirilmesine genel olarak olumsuz kutupluluk unsurları² [Bundan sonra OKU] çevresinde yaklaşmıştır. Olumsuzluğun kuvvetlendirilmesi, Türkçede ilk yazılı belgelerimizden itibaren (güçlü) olumsuz kutupluluk unsurları yanında bağlama bağlı olarak hem olumlu hem olumsuz anlamı kuvvetlendiren muhtelif sözlüksel birimlerle gerçekleştirilmiştir. Von Gabain, ETü. döneminde *neñg*, *idi*, *arıtı*, *añgmıntın* ve kimi zaman bağlama bağlı olarak 'hiç, asla' manasına gelen *kiçig* ile olumsuzluğun kuvvetlendirildiğine işaret eder (1988a: 106). Von Gabain'in verdiği örnekler şunlardır: *Neñg bunğ yok* "Hiç sıkıntı yok", *İdi sewmez-men* "Hiç sevmem, katiyen sevmem", *Arıtı bultuğmaz* "Asla bulunmaz", *Taluyka kiçig tegmedim* "Denize asla ulaşmadım", *Neñg artatmağalı idi umadım* "Asla mahvedemedim" (1988a: 78). Tekin'in ifadeleri de von Gabain'i teyit eder niteliktedir (1992: 97). ETü.'deki *añyığ* sözlük birimi ise hem olumlu hem olumsuz anlam ihtiva eden sözcüklerle kullanılarak bu sözcüklerin olumlu/olumsuz anlamlarını kuvvetlendirmiştir: *añyığ edgü* "çok iyi"; *añyığ yablak* "çok kötü" vb. Von Gabain, "Codex Cumanicus'un Dili" adlı yazısında ise *ne* ve *heç* sözcükleri ile olumsuzluğun kuvvetlendirildiğini belirtir: *ne tügenmez* 'hiç tükenmez', *heç körmegen* 'hiç görmeyen'. Bu örneklerin

1 Çift olumsuzluk (double negation), iki ya da daha fazla olumsuz unsurun biçim-dizimsel yapıda bir arada bulunup tıpkı mantıktaki gibi birbirini iptal etmesidir. Böylece ortaya olumlu bir anlam çıkar: OSUZ + OSUZ = OLU. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çürük 2013: 36-43.

2 Olumsuz kutupluluk unsurları (negative polarity items), gramatikal olarak yalnızca olumsuz bağlamlarda yer alan ve aynı tümce/sözcenin -şart ve soru gibi kimi bağlamlar istisna olarak- olumlu mukabilinde kullanılamayan unsurlardır. Sakın/asla/zinhar yapma! *Sakın/asla/zinhar yap!; Oraya hiç gitmedim. *Oraya hiç gittim. vb. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çürük 2013: 75-80.

ardından “Eliptik ifade tarzı, yani, alışılmış olumsuzluk ifadesi olmaksızın, tekit edati” açıklamasını yaparak şu örneği verir: *heç neme tağı* ‘hiç’. Von Gabain, bu ibarenin şüpheli olduğunu, yalnızca lügatte bulunduğunu da ekler (1988b: 104). Erdal, *A Grammar of Old Turkic* adlı eserinde *idi, nāng, ançaqya, arıtı* ve *āng mintın (anğmintın)* OKU’larını *kuvvetlendirici parçalar/edatlar* (emphatic particles) başlığı altında değerlendirir (2004: 345-346). Tekin ise OKU’lara zamirler ve zarflardan bahsettiği morfoloji kısmında yer vermiştir. Tekin, 1968’de OKU *neng*’e “belirsizlik zamirleri” başlığı altında yer vermiş (2000: 128-129), yine *neng* ile *ıdı* ve *kiçig* OKU’larını “miktar zarfları” içinde ele almıştır (1968: 158-161; 2000: 145-148). Ağca, *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri* adlı eserinde olumsuz kutupluluk unsurlarına “Olumsuzluk ve Yokluk Niceleyicileri” başlıklı 3. bölümde yer vermiş, burada *arıtı, idi* ve *neng* OKU’ları üzerinde durmuştur (2010: 209-232). Hacıeminoğlu, *Karahanlı Türkçesi Gramerî*’nde OKU’ları zarflar (1996: 71-73), edatlar (1996: 96), sıfatlar (1996: 64-65) ve zamirler (1996: 50-53) içerisinde ele almış, *Harezm Türkçesi Gramerî*’nde ise OKU’ya sıfatlar kısmında yer vermiştir (1997: 72-73). Karamanlioğlu, *Kıpçak Türkçesi Gramerî*’nde *hiç-heç-eç* ve *heç neme* OKU’larına “Miktar Zarfları”, *kimerse* OKU’ya ise “Belirsiz Sözcükler” içinde yer vermiştir (1994: 95, 106). Anadolu sahasında kaleme alınan *Müeyyiretü’l-Ulûm*’da Bergamalı Kadri, “Te’kid-i nefy-i müstağbel” başlığını taşıyan kısımda *hergiz, artuq, şimdiden girü, ebedî, hiç, aslâ, kaç’â, ilâ gayri’n-nihâye* OKU’larına yer vermiş ve bunların emrin önüne getirilerek pekiştirici vazifesi gördüğüne işaret etmiştir (Karabacak 2002: 12 vd.). Eckmann ise *Çağatayca El Kitabı*’nda *kimse, neme/nemerse, hiç* OKU’larına “Belirsizlik Zamirleri” içinde yer vermiştir (2003: 88-89).

Banguoğlu, OKU’lara sıfatlar (1986: 353), zamirler (1986: 368) ve zarflar (1986: 380) içinde, Ergin, “Belirsizlik sıfatları” başlıklı kısımda *hiç* (1998: 257), “Belirsizlik zamirleri” başlığı altında ise *kimse, hiç biri* OKU’larına yer vermiştir (1998: 279). Göksel ve Kerslake, olumsuzluğun *hiç, hiçbir, hiçbir(si), hiçbir şey, hiçbir yer, hiçbir zaman, hiçbir koşulda, hiçbir koşul/şart altında, hiçbir durumda, kimse/hiç kimse/ hiçbir kimse, artık, asla, katiyen, pek, o kadar* ifadeleri ile kuvvetlendirildiğini ve bu ifadelerin *-mA-, değil* ve *yok* olumsuzluk işaretleyicilerinin tamamlayıcıları/niteleyicileri olduklarını ifade ederler (2005: 278-81). Van Schaaik, çalışmasında *hiç’e* “Emphatic Negation” başlığı altında yer verip onun İngilizcedeki *none, whatever, none, at all, never, never at all, not at least* anlamlarını karşılayarak pekiştirici bir işlevi olduğunu belirtirken “Negational Intensifiers” başlıklı kısımda ise tıpkı *hiç* gibi *asla* ve *katiyen* sözcüklerinin de kuvvetlendirici işlevi olduğuna işaret etmiştir (1994: 47, 48).

Görüldüğü gibi Türkçenin tarihsel ve çağdaş gramerlerinde olumsuzluğu kuvvetlendirdiği düşünülen olumsuz kutupluluk unsurları umumiyetle farklı başlıklar altında dağınık bir hâlde bulunur. Bunun -tek sebebi olmasa da- en önemli sebebi hiç şüphesiz olumsuzluğun başlı başına bir ulam olarak ele alınıp değerlendirilmemiş olmasıdır. Bunun yanında tarihsel dönemleri esas alan gramerlerden von Gabain ve Karamanlıoğlu'nun çalışmaları ile modern Türkiye Türkçesi gramerlerinden Göksel-Kerslake'in çalışmasının - olumsuzluk ulamını bütünüyle kuşatmasa da- müstakil başlıklar altında yer aldığını ve diğerlerine nazaran derli toplu olduğunu ifade etmek gerekir. Bu gramerler dışında, Ferruh Ağca'nın 2010'da kaleme aldığı *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri* adlı eseri, olumsuzluğun müstakil bir konu olarak ele alınması, dolayısıyla olumsuzluk ulamına derli toplu bir bakışla yaklaşılması bakımından önemlidir. Yukarıda sözü edilen çalışmalarda, ister dağınık ister derli toplu bir başlık altında toplanmış olsun olumsuz kutupluluk unsurları, olumsuz anlamı *kuvvetlendiren* başlıca dil birimleri olarak kabul görmüştür.

2. Kısaşü'l-Enbiyâ'da Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi

Dile getirilen olumsuz anlam, yukarıda da ifade edildiği gibi olumsuz kutupluluk unsurları yanında bağlama bağlı olarak farklı sözlüksel ve biçim-dizimsel yapılarla da kuvvetlendirilebilir. Aşağıda verilen olumsuzluğu kuvvetlendirme stratejileri, her ne kadar Kısaşü'l-Enbiyâ'dan elde edilen verilerden istifade edilerek, onun sunduğu imkânlar çerçevesinde ortaya konmuş ise de bu stratejiler, hemen bütün diller için söz konusu edilebilecek genelgeçer teorik yaklaşımlar olma gerçekliğinden uzak değildir.

2.1. Olumsuz Kutupluluk Unsurlarıyla Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi

Türkçenin hemen her döneminde olduğu gibi Kısaşü'l-Enbiyâ'da da olumsuzluğun kuvvetlendirilmesinde en önemli rolü olumsuz kutupluluk unsurları oynar. Bu unsurları olumsuz anlamı kuvvetlendiren bağlam duyarlı diğer dil birimlerinden ayıran -karşılaştırma ve soru istisna- yalnızca olumsuz bağlamda, olumsuzluk kapsamında kullanılmalıdır.

Birçok isim ve fiilin önüne gelerek onların semantik değerlerini eksi yönde kuvvetlendiren *hiç* OKU, yaygın bir kullanıma sahiptir. Aşağıdaki örnekte sözü edilen kişi için *sözlemedi* ifadesinin kullanılması, iletilmek istenen yargıyı vermede tek başına yeterli olabilecekken eylemin önüne getirdiği *hiç* OKU ile konuşur/anlatıcı, var olan olumsuz yargıyı kuvvetlendirmiştir:

- (1) *Melik Sâreğa aydı: Meniñ miñg qarabaşım bar, sultân uruğı tururlar. Kamuğın sañğa béreyin, aķañğa tapuğ kılsunlar, sen mañğa bolğıl tedi. Sâre yıǵladı, hiç sözlemedi.* “Hükümdar Sare’ye söyledi: ‘Benim bin cariyem var, sultan soyundandılar, hepsini sana vereyim, ağabeyine hizmet etsinler, sen benim ol.’ dedi. Sare ağladı, hiç konuşmadı.” [45v-17]

hiç OKU, birçok bağlamda serbest seçim unsurlarının (kimerse, nemerse, nerse, kişi vb.) önüne gelmekte, onları kuvvetlendirmektedir. Aşağıdaki (2) numaralı örnekte verilmek istenen olumsuz anlam, hem aynı derin yapıyı veren farklı yüzey yapıların kullanılması ile (bkz. 2.4. Eş/yakın Anamlı Yapılarla Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi) hem de OKU ile gerçekleştirilmiştir. Bu örnekte esasen ‘*kamuğı ölmüş*’ (hepsi ölmüş) ifadesi, verilmek isteneni vermeye yeterken, konuşur/anlatıcı bununla yetinmeyip, ifadesine güç katmak için söz konusu ifadenin OKU’lu dönüşümlü şeklini de dile getirmiştir: *Hiç tirig kişi qalmamış*. Aynı anlamı karşılayan farklı yüzey yapılarla gerçekleştirilen kuvvetlendirmenin yanında burada konuşur/anlatıcı, ‘*kamuğı ölmüş*’ anlamını vermeye kâfi olan ‘*tirig kişi qalmamış*’ ifadesini de *hiç* OKU ile kuvvetlendirmiştir:

- (2) *Çerig tüşgen yerge barıp kördiler: Çerig kamuğı ölmüş, hiç tirig kişi qalmamış. Kamuğı quruğan yafrağ teg bolmış.* “Ordu(nun) konakladığı yere gidip gördüler (ki) asker(lerin) tamamı ölmüş, hiç sağ kişi kalmamış. Hepsi kurumuş yaprak gibi olmuş.” [180v-5]

Aşağıdaki metin parçası serbest seçim unsuru³ ile olumsuz kutupluluk unsurunun bir arada yer aldığı, iki unsurun yüklendiği semantik değeri, bu unsurların tümce/sözce içerisindeki işlevini, kullanımsal değerini ortaya koyan dikkat çekici bir örnektir. Hz. Süleyman’ın balıkçıların yanında çalışmaya başladığının anlatıldığı kısımdan alınan bu örnekte, balıkçıların ilk ağ attıklarında ağlarına herhangi bir şeyin takılmaması *nerse* serbest seçim unsuru ile dile getirilmişken, bu denemenin ardından on bir kez gerçekleştirilen ağ atmadan sonra ağa yine herhangi bir şeyin takılmaması, *hiç nerse* ile ifade bulmuştur. Bu ifade -olumsuzluğun OKU ile kuvvetlendirilmesi-, atılan ağ sayısının çokluğu ile doğru orantılıdır. Bir ağa bir şeyin düşmemesi olağan

3 Serbest seçim unsuru (free choice item), eldeki çalışmada, hem olumlu hem olumsuz bağlamda kullanılabilen sözlüksel dil unsurlarına işaret eder. Söz konusu unsurlar zamanla daha ziyade olumsuz bağlamlarda kullanılarak güçlü OKU’ya dönüşebilir. Örneğin Maniheizt ve Budist Türk çevresi metinlerinde geçen *artı* sözcüğü önceleri hem olumlu hem olumsuz yapıları kuvvetlendirirken zamanla yalnızca olumsuz yapıları kuvvetlendiren güçlü bir OKU’ya dönüşmüştür (bkz. Ağca 2010: 211-222). Bununla ilgili olarak Türkiye Türkçesindeki *kimse* sözcüğünün tarihsel dönemlerdeki kullanımının aksine, olumlu tümcede tek başına kullanılmadığını, ancak bir özne grubuna dâhil olduğunda olumlu anlamı taşıdığını ifade edebiliriz: *Kendini bilen kimse bilgedir. *Kimse kendini bilirse bilgedir vb.* Şu örnekteki müstakil kullanımında ise, olumsuz anlamı karşılamıştır: – *Kim geldi?* – *Kimse (gelmedi).* – **Kimse (geldi).*

olduğu için, bunun ifadesinde kuvvetli bir *hiç* OKU'nun tercih edilmemesi doğaldır; bununla birlikte bu sayı on bir olunca ağa bir şeyin takılmaması olağan dışı bir durumdur, dolayısıyla Rabgūzî bu duruma dikkati çekmek için⁴ *hiç* OKU'yu tercih etmiş olsa gerektir:

- (3) *Ağ saldılar. Nerse tüşmedi. Uluğları aydılar: Bu kün anı ağırılañ, anıñ adığa ağ salıñ. On bir ağ saldılar. Kêçege tegi hiç nerse ilinmedi.* “Ağ attılar. Bir şey düşmedi. İleri gelenleri dediler: Bu gün O’nu ağırılayın, onun adına ağ atın. On bir ağ attılar. Akşama kadar (ağa) hiçbir şey takılmadı.” [144v-15/16]

hiç OKU, aşağıdaki (4) numaralı örnekte *nerse*'nin, (5) numaralı örnekte ise *nemorse*'nin önüne gelerek verilmek istenen olumsuz anlamın derecesini artırmaya hizmet etmiştir:

- (4) *Karınca aydı: Bu sehl mülk turur. Şabr kılsañ erdi feriştelerni sañğa musahhar kıılır erdi, neteg kim âhirü'z-zamânda Muḥammed atlığ peygamber bolğay, Mevlî ta'âlâdın hiç nerse kolmağay, kamuğ feriştelere aña musahhar kelgeyer.* “Karınca dedi: Bu kolay (elde edilen) mülktür. Sabretseydin (Allah) melekleri senin hizmetine verirdi, nitekim ahir zamanda Muhammed adlı peygamber olacak, yüce Allah'tan hiçbir şey istemeyecek, bütün melekler ona hizmet edecekler.” [139v-5/8]
- (5) *Aruğ sığırlar yeter, [semiz] sığırlarnı yutarlar; alarınığ kursağında hiç nemorse görünmes.* “Zayıf sığırlar yetişir, semiz sığırları yutarlar; onların kursak(lar)ında hiçbir şey görünmez.” [89v-3]

Aşağıdaki örnekte ise kimi bağlamlarda *hiç biri/hiç kimse/biri bile* anlamlarıyla güçlü OKU özelliği gösteren serbest seçim unsuru *biri* sözcüğü, *hem* (: *bile*) ile birlikte kullanılarak önüne geldiği olumsuz yargının kuvvetlendirilmesinde rol oynamıştır:

- (6) *Men telim yazuk kılıp erdim. Olarınığ biri hem munda yok.* “Ben çok günah işlemiştim. Onların biri bile (: hiç biri) burada

4 Tam da bu noktada Horn'un *pragmatik iş bölümü* nde (division of pragmatic labor) vurguladığı basit/kısa yerine karmaşık/uzun olanın tercih edilmesindeki *amaç*'a dikkat çekmek gerekir. Her ne kadar Horn bu ilkeyi daha ziyade iki olumsuz unsurun bir olumlu anlam ortaya koyduğu çift olumsuzluk (double negation) için dile getiriyor ise de, bu kural, bir çeşit olumsuzluk uyumu (negative concord) sayılabilecek pekiştirmeli olumsuzluk için de -bağlam göz ardı edilmeden- söz konusu edilebilir. *hiç* sözcüğüne dair ortaya koydukları çalışmada Üstünova ve Akkök'e, “Türkçede olumsuzluk ya da yokluk, cümlenin gösterdiği özelliklere göre {-mA}, {-sIz}, yok, değil birimleri aracılığıyla sağlandığına göre olumsuz bir cümlenin, bu özelliği için 'hiç'e gereksinim duymaması gerekir... 'Param yok.' ile 'Hiç mi hiç param yok.', 'Bugün okula gitmedim.' ile 'Bugün okula hiç gitmedim.' ... arasında bir ayrım olmalı.” (2009: 26) ifadelerini söyleten *hiç*'in kullanımı, ancak Horn'un dikkat çektiği ilke ile açıklanabilir. Horn, konuşur/anlatıcının (olumsuz) anlamı bir tek unsur/işaretleyici kullanarak ortaya koymak yerine daha uzun (birden fazla) unsuru tercih ederek ifade etmesinin nedensiz olmayacağına, bir şeyi vurgulama, bir şeye dikkat çekme gibi bir amaca hizmet edebileceğine vurgu yapar. Ona göre normal (basit/kısa) yolla sağlanan ifadeler normal mesajlar verirken normal olmayan (karmaşık/uzun) yolla ifadesini bulan anlatımlar normal olmayan (: bir şeyi vurgulayan, bir şeyin değerini yükselten/düşüren vb.) mesajlar barındırır (2001: 197 vd.).

yok.” [191r-16]

Aşağıdaki örnekte olumsuz anlamın kuvvetlendirilmesine hizmet eden *aşla* OKU olmuştur. Bu örnekte OKU olmadan ‘*mi’râc yok erdi*’ şeklinde semantik değerinden bir şey kaybetmeden ifade bulabilecek yargı, *aşlâ* ile kuvvetlendirilmiştir. İslâm âlimlerinin miraç olayının ruhen mi yoksa ruhen ve bedenen birlikte mi gerçekleştiğine dair yaptığı tartışmaların aktarıldığı kısımdan alınan aşağıdaki örnekte konuşur/anlatıcının *aşlâ* OKU’yu tercih etmesi, farklı fikirlerin yer aldığı bir ortamda ileri sürdüğü düşünceye duyduğu kuvvetli inancın bir sonucu olsa gerektir:

- (7) *Ġaylâniler aydılar: Mi’râc **aşlâ yok erdi**.* “Gaylaniler dediler: Miraç asla/kesinlikle yoktu/gerçekleşmedi.” [217v-17]

Aşağıdaki örnekte olumsuz anlam *hergiz* OKU ile kuvvetlendirilmiştir. Hz. Ömer Müslüman olduktan sonra, şeytanın bir daha mutlu olmadığı dile getirilirken *hergiz* OKU tercih edilmiş, böylece sözü edilen eylemin -küçücük bir zaman diliminde bile- gerçekleşmediğine kesin bir dille vurgu yapılmıştır:

- (8) *Resûl ‘aleyhi’s-selâm aydı: ‘Ömer İslâm keltürdi erse şeytân andın sonġ **hergiz şâd-mân bolmadı**.* “Peygamber -ona selâm olsun- dedi: Ömer Müslüman olunca şeytan ondan sonra hiçbir zaman mutlu olmadı.” [201r-17]

Aşağıdaki örneklerde olumsuz emirlerin/yasaklamaların yaptırım güçleri ise *zinhâr* OKU ile kuvvetlendirilmiş, söz konusu örneklerde ifade bulan kuvvetli yasaklamalar, nedenleri ile birlikte verilmiştir:

- (9) *Ey Yezid **zinhâr** oġlanlık **kulmaġıl**, Hüseyinni **âzârlatmaġıl!** Resûl **haşmıġı yavlaġ katıġ turur.** “Ey Yezid, sakın çocukluk etme, Hüseyin’i azarlatma! (Zira) peygamber(in) hasımlığı çok kötüdür.” [244r-15]*
- (10) *Şâhbizâd Kısra’nınġ **katında til alġuçısı bar erdi. Haber idti: **Zinhâr kelmeġil!** Kelsenġ seni öldürür tedi.** “Şahbizad Kısra’nın yanında casusu vardı, (casus) haber yolladı: ‘Sakın gelme! Gelirsen seni öldürür.’ dedi.” [231r-10]*

2.2. Ölçü Sözcükleriyle Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi

Ölçü sözcükleri, yer aldıkları olumsuz ifadelerde ‘kuvvetlendirici unsur’ olarak kullanılabilir. Aşağıdaki örneklerde *zerre*, *hardal tanesi*, *katre*, *kıll* ölçü/miktar sözcükleri vasıtasıyla olumsuzluk kuvvetlendirilmiştir. (11) numaralı örnekte olumsuzluk “çok küçük parça” anlamına gelen *zerre* ile kuvvetlendirilmiştir. Küçük ağırlık birimlerinden olan *zerre* ve *hardal tanesi* Kur’an’da da pekiştirici olarak kullanılmıştır. Nitekim *zerre* Nisa (4): 40;

Yunus (10): 61; Sebe' (34): 3-22; ve Zilzal (99): 7-8 surelerinde, *hardal tanesi* ise Enbiya (21): 47 ve Lokman (31): 16 surelerinde geçer. Aşağıda, cennetin bineği ile Hz. Cebrail'in hilkatinin bütün ufku nasıl kapladığı dile getirilirken kapsamanın büyüklüğünün güneş ışığını 'sızdırmadığı' *bir zerre* ifadesiyle kuvvetlendirilmiştir. Burada *zerre* yanında *bir* sözcüğünün de kuvvetlendirmeye katkıda bulunduğu ifade edilebilir:

- (11) *Cebrā'îlni ferîştelik şûretinçe êkki yolu kördi. Ol kökning etekleri yerge kavuşğan yerde kün tuğar deg öng yanıda uçmañnıñ burâkın minip burâknıñ bir qolı [bir] butı Qâfdın naru, bir qolı bir butı Qâfdın, burâknıñ kögsi Cebrē'îl kögsi birle kün nûri tutmuş erdi, **bir zerre kün tüşmes erdi.*** “(Hz. Muhammed) Cebrail'i melek sıfatıyla (aslı suretinde) iki kez gördü⁵. O güneş doğar gibi ön tarafında göğün etekleri(nin) yere kavuştuğu yerde (ufukta) cennetin bineğine binip, bineğin bir eli, bir bacağı Kaf (dağın)dan tarafa, bir (diğer) eli (ve) bir (öbür) bacağı Kaf (dağın)a kadar (ve) bineğin göğsü Cebrail(in) göğsüyle (birlikte) güneş(in) ışığı(nı) tutmuştu, (öyle ki) bir zerre (bile) güneş (ışığı) değmezdi. (: Onun vücudunun/hilkatinin büyüklüğü gök ile yer arasını/bütün ufku kaplamıştı, öyle ki bu büyüklükten güneşin bir zerre ışığı dahi sızmadı.)” [209v-3]

Aşağıdaki (12) numaralı örnekte Hz. Muhammed'in kalbinde kibir olmayan birini ifadede hardalı kuvvetlendirici olarak kullanması hardalın ağırlık ve hacimce çok küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre:

könglinde hardala endâzesince kibr bolmağay = könglinde hiç kibr bolmağay

- (12) *Resûl aydı: Kim bolğay kim anıñ könglinde **hardala endâzesince kibr bolmağay.** mañga kelsün perilerge baralıñ.* “Peygamber dedi: Gönlünde zerre kadar kibir olmayan (her) kim var ise benimle gelsin, (onunla) perilere gidelim.” [206r-7]

Aşağıdaki örnekte ise su kaplarının ters çevrilmesine rağmen suların 'dökülmemesi' suyun en küçük parçası olan *katre* “damla” ile kuvvetlendirilmiştir. (11) numaralı örnekte olduğu gibi *bir* sözcüğü, burada da olumsuzluğun kuvvetlendirilmesinde etkili olmuştur diyebiliriz:

- (13) *Yarlğ keldi: Ey Cebrā'îl, ol yêrni öwürgil, sen astındın çıkğıl. Yêrni öwürdi, özi astındın çıqdı. Er tışı birle yaturda uğqudın oyğanmadılar. Oğlanlar beşikdin toğrımadılar. Suw idişleri teben boldı, **bir katre suw tökülmedi.*** “Buyruk geldi: Ey Cebrail, o yeri çevir, sen altından çık. (Cebrail) yeri çevirdi, kendi altından çıktı. Erkek ve kadın yatarken uykudan uyanmadılar. Çocuklar beşikten

5 Burada İslâma göre Hz. Muhammed'in Cebrail'i melek olarak/gerçek suretinde iki kez gördüğüne yer verilmiştir ki bu görmelere Necm (53) suresinin 7-9 ile 13-17. ayetleri arasında yer verilmiştir. Yine Tekvîr (81) suresinin 23. ayetinde “Andolsun ki onu (Cebrail'i) apaçık ufukta gördü.” ifadeleri yer alır.

kalk(a)madılar. Su kapları baş aşağı oldu, (bununla birlikte) bir damla su (bile) dökülmedi.” [61r-12]

Aşağıdaki (14) numaralı örnekte Hz. Hatice'nin Tevrat'ta Hz. Muhammed'in övgüsünü ve sıfatlarını okuması, okuduktan sonra Hz. Muhammed'i görmesi ve okuduklarıyla gördükleri arasında bir farkın olmadığını ifade etmesi yer alır. Burada olumsuz yargının derecesini *bir kıl endâzesince* ifadesi artırmıştır. Bu ifadedeki *kıl*, farkedilmeyecek kadar ince olmayı karşılayarak kuvvetlendirmeyi sağlarken tıpkı (11) ve (13) numaralı örneklerde olduğu gibi burada da *bir* sözcüğü kuvvetlendirmeye katkıda bulunmuştur denilebilir:

- (14) *Hadice perde içinde oturup bir Muhammed yüzige bakar, bir Tevritge bakar erdi. Tevritde körge ni birle Resül cemâlinde **bir kıl endâzesince tefâvüt tapmadı**. Saçı karalığı, göz kaşı kamuğ nürâni, andağ kim kayda yörüse ya olursa kırk künge tegi ol yêrdin yıpar isî kelür erdi.* “Hatice perde içinde oturup bir Muhammed(in) yüzüne bakıyor, bir Tevrat'a bakıyordu. Tevrat'ta gördüğüyle peygamber(in) yüzünde bir kıl ölçüsünde (bile) fark bulmadı, saçı(nın) karalığı, göz(ü) kaşı hepsi nurlu, öyle ki nerede yürüse ya da otursa kırk güne kadar o yerden misk kokusu gelirdi.” [187r-20]

Aşağıdaki (15) numaralı örnekte ise meleklerin sıkı saf tutmaları ifade edilirken, aralarında açıklığın olmadığı çok ince bir alet olan iğneye göndermede bulunularak etkili bir şekilde dile getirilmiştir. Aşağıdaki ifade, günümüz Türkçesindeki *iğne atsan yere düşmez* deyimsel OKU ile karşılanabilir (krş. 2.5. Deyimlerle Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi):

- (15) *Şeytânlar Tihâme tapa bardılar, feriştelemi kördiler: Kanat kanatğa toqup havâda tururlar; **iğne kirgüçe açık yok**.* “Şeytanlar Tihame'ye doğru gittiler, melekleri kanat çırpıp havada dururken gördüler (ki aralarında) iğne girecek kadar (bile) açık(lık) yok.” [184r-10]

2.3. Eş/yakın Anlamlı Yapılarla Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi

Çift sözleri oluşturan sözcüklerden birinin ifade edilmek istenen olumsuzluğu tek başına karşılama gücü varken eş/yakın anlamlısı ile bir çift oluşturulması, söz konusu olumsuz anlamı pekiştirmeye yönelik olsa gerektir. Kışaşu'l-Enbiyâ'daki kimi eş/yakın anlamlı çiftlerden oluşan çift sözlerdeki iki olumsuz unsurdan biri, diğerini kuvvetlendirmiştir. *+sXZ* işaretleyicili ve içsel olumsuzluk taşıyan sözcüklerin art arda gelerek böyle bir dizi oluşturmasına baktığımızda, bu çift sözlerin olumsuzluk açısından değerinin ‘kuvvetlendirme’ olduğunu ifade edebiliriz:

Malsız cıgay → işaretli + işaretli olumsuzluk

Yoksız cıgay → işaretli + işaretli olumsuzluk

Arıgsız kâfir → işaretli + işaretli olumsuzluk

Boş eyesiz → işaretli + işaretli olumsuzluk

Kışaşü'l-Enbiyâ'da içsel olumsuzluk taşıyan sözcüklerle ortaya çıkan anlam bir OSUZ yardımı ile kuvvetlendirilebilmektedir. Nitekim aşağıdaki örnek, ilk tümcedeki olumsuz anlamın ikinci tümcede +sXZ biçim birimli yapı ile kuvvetlendirildiğini gösterir:

- (16) *Resûl 'aleyhi's-selâm teyemmüm kılmak buyurdu. Teyemmüm birle namâz kıldılar. İblis 'aleyhi'l-la'ne vesvese kıldı: Sizler kamug cünübler-siz, tahâretsiz mü namâz kılar-siz?* “Peygamber - ona selâm olsun- teyemmüm etmeyi buyurdu. Teyemmümle namaz kıldılar. İblis -lanet onun üzerine olsun- (içlerine) şüphe düşürdü: Sizler hepiniz cünüpsünüz, temizlenmeden mi namaz kıyorsunuz?” [221v-5]

Yukarıdaki parçada sadece altı çizili ilk yargı, okur/dinleyenin eski bilgisiyle anlatılmak isteneni anlaması için yeterli bir bilgidir; dolayısıyla ikinci tümceye ihtiyaç duyulmaz. Fakat anlamı kuvvetlendirmek için konuşur/anlatıcı, her ikisini de kullanmıştır. Benzer kullanımlar, verilmek isteneni vurgulamak amacıyla -metnin didaktik bir eser olmasının da etkisiyle- eserde sıkça görülür.

Aşağıdaki örnekte olumsuz ifade, aynı anlamı karşılayan başka birimlerle tekrar edilerek kuvvetlendirilmiştir:

- (17) *Sâre yüz yaşap oğuldın umançsız könğül kesmiş erdi.* “Sare yüz (yıl) yaşayıp çocuktan ümitsiz(di), gönül kesmişti.” [53v-21]

Aşağıdaki (18), (19) ve (20) numaralı örneklerde ise olumsuz emir, hem sözlüksel unsurlarla hem morfolojik işaretleyici -mA- ile ifade bulmuştur. Söz konusu unsurların yalnızca biri kullanılarak dile getirilecek ifade ile verilmek istenen ileti yerini bulabilecekken konuşur/anlatıcı bununla yetinmeyip farklı bir yolla aynı ifadeyi tekrarlayarak dile getirdiği olumsuz emri/yasaklamayı kuvvetlendirmiştir:

- (18) *İdiyâ yüksek kök çatarâtın yağız yer berekâtın bu yolsuzlardan tyğil, bêrmegil tēp yığladı.* “‘Ey Allah’ım, yüksek gök yağmurunu, yağız yer bereketinden bu günahkârları men et, verme!’ diyerek ağladı.” [247v-6/7]
- (19) *Ey Yūsuf, bu sözni koyğil, adın öwürmegil.* “Ey Yusuf, bu sözü bırak, bir daha söyleme!” [85r-5]
- (20) *Ey Resûlniñ qumartğusı, silâhnı kodğil, sancışmağil.* “Ey peygamberin yadigârı, silahı bırak, savaşma!” [242v-18]

Aşağıdaki tümcede, *kerek-* fiiline ulanan *-mA-* ve *muhtâc* sözcüğü ile kullanılan *ermes* olumsuzluk işaretleyicileri vasıtası ile olumsuz gereklilik ifadesi dile getirilmiştir. Sözü edilen kuruluşların yalnızca biri, verilmek isteneni anlatmaya yeterken, ilk tümcede *kerekmes* ile dile getirilen olumsuz gereklilik *muhtâc ermes-men* ifadesi ile kuvvetlendirilmiştir:

- (21) *Süleymân aydı: Tilesenġ, seni seninġ beglerinġe bêreyin; tilesenġ, mening beglerimge bêreyin. Belkıs aydı: Mening beglerim mening birle erdiler. Seninġ beglerinġ hem kerekmes. Men anġa muhtâc ermes-men.* “Süleyman dedi: İstersen seni benim beylerine vereyim, istersen benim beylerime vereyim. Belkıs dedi: Benim beylerim (zaten) benimleydiler, senin beylerin de gerekmez, ben on(lar)a muhtaç değilim. Sen beni alacak olursan (sana) gelirim.” [150v-2]

2.4. Benzetme Unsurlarıyla Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi

Olumsuzluğun kuvvetlendirilmesine kimi bağlamlarda kullanılan benzetme unsurları da hizmet eder. Nitekim aşağıdaki örneklerde benzetme unsurları, olumsuzlukların kuvvetlendirilmesinde rol oynamıştır. (22) numaralı örnekte olumsuzluk *çibin* sözlüksel birimden yararlanılarak dile getirilmiş, çok küçük bir hayvan olan sineğin fizyolojik özellikleri göz önünde tutularak muhatabın güçsüzlüğü hem daha etkili hem daha kuvvetli bir şekilde ortaya konmuştur:

- (22) *Fir‘avn aydı: Bilür-sen Teġri men-men, yer kökni men yaratdım, ġalâyık mening kulum turur. Mûsî aydı: Sen bir çibin varaturġa kuvvetinġ yok.* “Firavun dedi: Biliyorsun Tanrı benim, yer(i) göğü ben yarattım, insanlar benim kölemdir. Musa dedi: Sen(in) bir sinek (bile) yaratmaya gücün yok.” [111v-10]

Aşağıdaki örnekte ise başka bir hayvana -kargaya- yüklenen *değer* olumsuzluğu kuvvetlendirilmesinde rol oynamıştır:

- (23) *Kâbil Hâbilni öltürmişde yegirmi yaşar erdi. Kuş kırtlar Hâbilni yégeli oġradı. Kâbil Hâbilni bir ġapġa sokup arkasına kötrüp yörür erdiler. Ançada Teġri fermâni birle êkki ġarġa keldi. Bir biri birle uruşdılar, biri birini öltürdi. Tirig ġalġan ġarġa tumsuġı birle yérni ġazdı, ol ölüġ ġarġanı kömdi. Kâbil anı kördi, aytur: Mening ġarġa ġaklıġ ‘aklım yok ermiş tęp ökündi.* “Kâbil, Hâbil’i öldürdüğünde yirmi yaşında idi. Kuş kırtlar Hâbil’i yemeye çalıştı. Kâbil, Hâbil’i bir kaba sokup arkasına alıp yürüyordu. O sırada Tanrı buyruğuyla iki karga geldi, birbiriyle vuruştular, biri diğerini öldürdü, sağ kalan karga gagasıyla yeri kazdı, o ölü kargayı gömdü. Kâbil onu gördü. (Kâbil) der: ‘Benim karga kadar aklım yokmuş’ diye pişman oldu.” [16r-10/11]

Aşağıdaki (24) numaralı örnek, Hz. Yusuf'un, kardeşi İbn Yamin'i yanında tutmak amacıyla ölçeğini gizlice onun çuvalına koydurarak onun hırsız olarak yakalanmasını sağlamanın anlatıldığı metin parçasından alınmıştır. Burada, dünyada bir kişiye verilebilecek en kötü ünvanın 'hırsız' olduğu vurgulanmış ve hırsızlık yapana verilen cezanın o kişinin sağ kolunun kesilmesi olduğu açıklanarak sağ elin bir insan için ne denli önemli olduğu gerekçeleriyle belirtilmiş ve ardından böylesi önemli bir uzvun yarım altın için kesilmesine göndermede bulunularak *mundağ çatıg kın bolmağay* ifadesi ile olumsuzluk kuvvetlendirilmiştir. Dolayısıyla *mundağ çatıg kın bolmağay* ifadesi *en acımasız ceza bu* anlamını karşılamaktadır:

- (24) *Mundağ 'aziz elig yarım altın için kesilir, mundağ çatıg kın bolmağay.* "Bu denli aziz (olan) el yarım altın için kesilir, böyle acımasız ceza olamaz (: bu ceza çok acımasızdır)." [96v-20]

2.5. Deyimlerle Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi

Olumsuzluk, Kısasü'l-Enbiya'da kalıplaşmış dil birimlerinden olan deyimlerle de kuvvetlendirilmiştir.⁶ (krş. 15 numaralı örnek). Nitekim aşağıdaki örneklerde *könglide keçür-* ve *közi uçı birle bak-* deyimleri olumsuzluğu kuvvetlendirmeye, ifade edilen olumsuzluğun uç noktasını işaret etmeye hizmet etmiştir. (25) numaralı örnekteki *yazuğ kılmadı* ifadesi önce *hergiz OKU* ile kuvvetlendirilmiş, daha sonra bununla yetinilmeyip *könglide keçürmedi* ifadesiyle olumsuzluğun kuvveti artırılmıştır. Bu örnekteki *hergiz yazuğ kılmadı* ifadesi esasen *yazuğkı könglide keçürmedi* ifadesi ile paralel bir anlam taşır, dolayısıyla bu örnek, 2.3. *Eş/yakın Anlamlı Yapılarla Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi* başlıklı strateji ile de ilişkilendirilebilir. (26) ve (27) numaralı örneklerde ise *bakma-* olumsuz eylemi *közi uçı birle* ifadeleriyle kuvvetlendirilmiştir. Öyle ki yalnızca *bakmadı* ifadesini yeterli görmeyen konuşur/anlatıcı, söz konusu olumsuz eylemin derecesini artırmak, *bakmak* eyleminin çok az dahi gerçekleşmediğini vurgulamak için *hiç* anlamını

6 Burada *deyimsel olumsuz kutupluluk unsurlarından* bahsedilebilir ki sözü edilen bu unsurlar yukarıdaki örneklerde yer alan deyimlerden farklı olarak yalnızca olumsuz bağlamlarda, olumsuzluk kapsamında kullanılır; bununla birlikte bu unsurların 'kuvvetli' bir olumsuzluk ifade etmesi bağlamla, yorumla da ilgilidir denilebilir. Aşağıdaki iki örnek için -görece- etkili/kuvvetli bir olumsuzluktan bahsedilebilirse de *könglide keçür-* ve *közi uçı birle bak-* deyimlerinin bağlamla kazandığı kuvvetli olumsuzluk daha dikkat çekicidir denilebilir:

Aşçı tüşin yorgalı tili barmadı, tek turdı. Aşçı aydı: Meniñ tüşüm yoruğı neteg turur? Yusuf aydı: Seni tağı üç kündin soñ çıkarurlar, dârğa asarlar. Kuş kurtlar kelip seni tartışıp yêrler. "Aşçı(nın) düşünüyormaya dili varmadı, sessiz kaldı. Aşçı sordu: Benim rüyam(in) yorumu nasıldır? Yusuf cevap verdi: Seni de üç gün sonra çıkaracaklar, dar(ağacın)ja asarlar/asacaklar. Kuş kurtlar gelip seni çekıştırıp yerler/yiyecekler." [88v-16]

'Ömer aydı: Ol emiñ başın alğalı barur-men. Resülni andağ düşmen erdi kim gın ağzına almaz erdi. "Ömer dedi: O kişinin başını almaya gidiyorum. Peygambere o kadar düşmandı ki adını ağzına almazdı." [196r-19]

rahatlıkla karşılayabilen *közi uçı birle* yapısından istifade etmiştir. Buna göre şu ifadeler için eşdeğerdir denilebilir: *közi uçı birle bakmadı = hiç bakmadı*.

- (25) *Aymışlar: Yahyâ hergiz yazuk kılmadı, yazuknu könglide keçürmedi*. “Demişler: Yahya asla günah işlemedi, (günah işlemek bir yana), günahı gönlünden (bile) geçirmedi.” [167v-13]
- (26) *Ey Müsî, bizniñ didârımızni tileyür ersenğ nige tağğa baktıñ? Mi'râc tüninde kamuğ melekütü Muhammed Muştafağa körgüzdü, közi uçı birle bakmadı*. “Ey Musa, bizim cemâlimizi (görmek) istiyorsan niçin dağa baktın? (Allah), miraç gecesinde bütün melekleri Muhammed Mustafa'ya gösterdi, (fakat o), gözü(nün) ucuyla (bile) bakmadı.” [123r-15]
- (27) *Ol kêçe yétti kat kökni, yétti kat yérni, uçmañni, tamuğni, dünyanı, kevneyn 'âlemini Muhammedğa körgüzdiler. Köz uçı birle bakmadı*. “O gece yedi kat göğü yedi kat yeri, cenneti, cehennemi, dünyayı, iki alemi (: dünya-ahiret) Muhammed'e gösterdiler. Göz(ünün) ucuyla (bile) bakmadı.” [214r-16]

2.6. Tekrar Yoluyla Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi

Olumsuz anlam, dile getirilen olumsuz ifadenin -aynen- tekrar edilmesi ile de kuvvetlendirilebilir. Aşağıdaki... (28) numaralı örnekte Hz. Osman'ın ağzından yazılan bir mektubun ona ait olup olmadığına kendisine sorulması üzerine, Hz. Osman'ın verdiği olumsuz yanıt, OKU ile kuvvetlendirilerek ifade bulmuştur. Burada olumsuzluğun tekrar edilerek kuvvetlendirilmesi yanında, *kimerse* serbest seçim unsurunun da kullanılması '*Değil ona, hiç kimseye yazmadım.*' anlamını vererek, olası bir yanlış anlaşılmanın da -Yazdığım bir mektup var, ama ona değil- önüne geçilerek dile getirilen olumsuz ifade bir derece daha kuvvetlendirilmiştir. Konuşur/anlatıcı, dile getirdiği olumsuz yanıtı önce -OKU ile- tekrarlamış, bununla da yetinmeyip ardından '*Bilişim ma yok.*' ifadesi ile, kendisi yapmadığı gibi, işiterek dahi olsa konu ile ilgili bilgisinin olmadığını ifade ederek dile getirdiği olumsuz ifadenin derecesini bir kat daha artırmıştır:

- (28) *Ant içti: Men bitimedim, kimersege bitig bitimedim, bilişim ma yok*. “Yemin etti: Ben yazmadım, hiç kimseye mektup yazmadım, (konuya dair) bilgim de yok.” [240r-16/17]

2.7. İçsel Olumsuzluk Taşıyan Sözcüklerle Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi

Kıssaşü'l-Enbiyâ'da sözcüğün çekirdek anlamında bulunan derecelendirilmiş olumsuzluk da dikkat çekicidir. Aşağıdaki örnekte içsel olumsuzluk taşıyan sözcüğün derecesi başka bir sözcüğün çekirdek anlamı ile bir kat daha artırılarak ifade edilmiştir. Nitekim büyüden bahsedilen aşağıdaki örnekte, amel etmeden yalnızca büyüü öğrenmenin başlı başına günah olduğu dile getirilmiş, ardından bilinmesi dahi günah olan bu eylemin pratiğe dökülmesinin -günahın derecesi kuvvetlendirilerek- *küfür* olduğu ifade edilmiştir. *küfür* sözlüksel birimi aynı -olumsuz- kavram alanına dâhil olan *yazuktan* semantik bakımdan daha kuvvetlidir:

- (29) *Olar ayturlar: Muni öğrenmek yazuk turur, işletmek küf turur.
“Onlar derler: Bunu öğrenmek günahdır, gerçekleştirmek (ise) küfürdür.” [22r-19]*

Aşağıdaki örnekte sözcüğün çekirdek anlamında bulunan derecelendirilmiş olumsuzluk da dikkat çekicidir. Alıntı *beter* sözcüğü *daha kötü*, *çok kötü* anlamıyla olumsuzluğun derecelendirilmesinde sözcüğün içsel anlamıyla derecelendirmede yer alabileceğini gösterir denilebilir⁷. Elbette bu sözcüğün *bed* ‘fena, yaramaz, çirkin’ (OTAL: 75) sözcüğü ile mukayese ve üstünlük gösteren edat *-ter*’in (OTAL: 1082) birleşmesiyle oluştuğunu *beter* (< bed-ter) göz ardı etmemek gerekir.

- (30) *Bu kün kim erse yalğan söz birle kimerse üze hüküm kılsa
Nemrûddın beter bolur. “Bu gün kim yalan sözle (bir) kişi
üzerine hüküm verirse Nemrut’tan beter olur.” [40r-2]*

2.8. Kiplik İfade Eden Yapılarla Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi

Aşağıdaki örneklerde *vallahî* alıntı kiplik sözcüğü olumsuzluğu kuvvetlendirmeye, olumsuz ifadenin gerçekliğini kutsal bilinen bir varlığı (Tanrıyı) tanık göstererek doğrulamaya hizmet etmektedir, zira aşağıdaki ifadelerde sadece *körmîşi yok*, *oğurlamadım* ya da sadece *kılmağay-sen* ibareleri de iletilmek istenen duygu/düşünceyi aktarmaya yeterken *vallahî* sözcüğü bu olumsuz ifadeleri kuvvetlendirerek bu ifadelere inandırıcılık katmıştır:

- (31) *Tewe üze Şafvân burunduğ yeşip yörüyür erdi kim vallahî muni
körmîşi yok bu ma Şafvânı körmîşi yok. “Deve üzerinde Safvan*

⁷ *beter* sözcüğünün olumlu mukabili olarak metinde 1 (bir) kez geçen Farsça birleşik sıfat *nîkter* ‘daha iyi, daha güzel’ (<*nîk* ‘iyi, hoş, güzel’; -ter) sözcüğünü gösterebiliriz. ... *karındaşları aydı: Du’â ve zârih kılğunça oğrîh kılmasağ ni<k>ter erdi*. [97v-8]

(devenin) yuları(nı) çözüp yürüyordu ki vallahi/Allah hakkı için bunu görmedi, bu da Safvan'ı görmedi.” [234v-4]

(32) *İbn Yâmin aydı: Ey karındaşlar, men oğrı ermes-men, vallâhi kim men oğurlamadım.* “İbn Yâmin dedi: Ey kardeşlerim, ben hırsız değilim, vallâhi ki ben çalmadım.” [97v-6]

(33) *Bir emîn râst er seni müsülmânlıkğa ünder, sen anıng kanın töker mü-sen? Vallâhi kim kılumağay-sen.* “Bir güvenilir, dürüst kişi seni Müslümanlığa çağırıyor, sen onun kanını dökmece misin? Vallahi ki dökemeyeceksin.” [195v-8]

Aşağıdaki örnekte dile getirilen olumsuz yargı ise *İdi ‘azze ve celle haqqı hürmeti taqı Süleymân haqqı* ifadeleriyle hem Tanrı hem dönemin peygamberi Hz. Süleyman şahit gösterilerek kuvvetlendirilmiştir. Hz. Süleyman’ın çalıştığı yere balık almaya gelen bir çiftçi, kendisini hamal olarak tanıtan Hz. Süleyman’ın hamal olduğuna inanmadığını ifade ederken bu olumsuz yargısını *‘Bu er hammâl ermez.*’ şeklinde dile getirmemiş, *İdi ‘azze ve celle haqqı hürmeti taqı Süleymân haqqı* kalıp ifadeleriyle olumsuz yargıyı kuvvetlendirmiştir:

(34) *Dihkân aydı: İdi ‘azze ve celle haqqı hürmeti taqı Süleymân haqqı kim bu er hammâl ermez.* “Çiftçi dedi: Aziz ve celil olan Allah(in) hakkı hürmeti ve Süleyman’ın hakkı için bu kişi hamal değil.” [144r-8]

2.9. Derecelendirme Sözcükleri Vasıtasıyla Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi

Kısaşü'l-Enbiyâ’da *artuk*, *yawlak*, *telim*, *katıg*, *nime* sözcükleri olumsuzluğun kuvvetlendirilmesine hizmet eden bağımsız biçim birimlerdendir.⁸

⁸ Olumsuzluğun kuvvetlendirilmesi ile ilgili olarak, Harezmi Türkçesi’nin diğer önemli eseri *Nehcü'l-Ferâdis*’te tesadüf ettiğimiz aşağıdaki dikkat çekici örnekte, içsel olumsuzluk taşıyan *muhal* sözcüğü *inğen* ile kuvvetlendirilmiştir. İmkânsızlığın derecesini -ki imkânsız olmak başlı başına bir uç noktayı karşılar- *inğen* ile artıran konuşurun, ifadenin kuvvetlendirilmesine hizmet eden başka bir yapı olan *ermez mü* soru kalıbını da kullanması ayrıca dikkate değer:

Ol kâfirlar aydılar: Bir keçe içinde Mekkedin Beytül-Mağdiska bardım tır, Beytül-Mağdisdin yeti kat kök[ke] aştım tır, yana yeti kat kökdin Sidretül-Müntehâka bardım tır aydur. Bu sözler inğen muhal ermez-mü? “O kâfirler dediler: Bir gece içinde Mekke’den Mescid-i Aksa’ya gittim” diyor, ‘Mescid-i Aksa’dan yedi kat göğe yükseldim.’ diyor, yine ‘Yedi kat gökten Sidretül-Müntehâ’ya gittim’ diye söylüyor, bu sözler çok imkânsız değil mi?” [991-2]

Harezmi sahası eserlerinde *inğen*, umumiyetle bir olumsuzluk kuvvetlendiricisi olarak kullanılmıştır. Sözcüğün sahanın iki önemli eserinden biri olan *Nehcü'l-Ferâdis*’te yüzden fazla kez görülürken *Kısaşü'l-Enbiyâ*’da yalnızca bir kez [234v-12] -onda da kuvvetlendirici olarak değil- tanıklanması dikkat çekicidir. Buna mukabil *yawlak* sözcüğüne *Nehcü'l-Ferâdis*’te yalnız bir kez rastlanırken, sözcüğün *Kısaşü'l-Enbiyâ*’da yaklaşık yüz kez geçmesi de ilginçtir.

Aşağıdaki örneklerde olumsuz anlam *yawlaq* sözcüğü ile kuvvetlendirilmiştir. (35) ve (36) numaralı örneklerde geçen *yolsuz kâfir* ve *yoksız çığay* yapıları başlı başına kuvvetli bir olumsuzluk barındırırken (*bkz.* 2.3. Eş/yakın Anlamli Yapılarla Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi) *yawlaq* sözcüğü ile söz konusu ifadeler daha da kuvvetlendirilmiştir. (38) numaralı örnekte ise *yawlaq*, olumsuz alıntı sözcük *bî-nevâ*'nın anlamını kuvvetlendirmiştir:

- (35) *Aydı: Bir ança halk birle kimige kirdük, bir teñgiz kırağında halâyık bar erdi yawlaq yolsuz kâfir. Mevlî ta'âlâ kamuğını ğarğ kıldı. Men yalğuz kaldım. İmdi Haq ta'âlâğa şükr kıılır-men tedi.* “Dedi: Bir miktar insanla gemiye girdik, bir deniz kenarında çok azmış/günahkâr insanlar vardı. Yüce Allah hepsini batırdı, (bir) tek ben kaldım, şimdi yüce Allah’a şükrediyorum.” [36v-16]
- (36) *Aymışlar: Benî İsrâ'ilde bir kırtkanınğ ögsüz oğlı bar erdi, yawlaq yoksız çığay ammâ anasığa yawlaq tapuğsağ erdi.* “Demişler: Benî İsrail’de bir yaşlının yetim oğlu vardı; çok fakir(di), fakat annesine çok hizmet eden(lerden)di. [128r-17/18]
- (37) *Meryemniñ oğul kundaqlap kelürin kördiler. Aydılar: Ey Meryem, yawlaq yarağsız iş kıldınğ.* “Meryem’in çocuk(u) kundaklayıp geldiğini gördüler. Dediler: Ey Meryem, çok kötü iş yaptın.” [169v-10]
- (38) *Derviş aydı: Yawlaq bî-nevâ-men, şabrım yoğ tedi.* “Derviş söyledi: ‘Çok çaresizim, sabrım yok.’ dedi.” [124r-7]

Aşağıdaki iki örnekte ise (içsel) olumsuzluk *telim* sözcüğü ile kuvvetlendirilmiştir:

- (39) *Aydılar: Butğa tapınur erdük. Öldük erse Mevlî ‘azze ve celle bizlerni tamuğğa ılttı. Telim ‘azâblar kıldı.* “Dediler: Puta tapınıyorduk. Ölünce aziz ve celil olan Allah bizleri cehenneme attı. Çok azaplar kıldı.” [163r-9/10]
- (40) *Men telim yazuk kılp erdim.* “Ben çok günâh işlemiştim.” [191r-16]

Dikkate değer başka bir husus da *Nehcü'l-Ferâdis*'te *iñgen* ile ortaya çıkan olumsuz anlamın hemen ardından gelen ifadelerin olumsuzluk işaretleyicileriyle kurgulanmış olmasıdır. Bu kullanım, *iñgen* ile ortaya koyulan kuvvetli olumsuzluğu teyit eder niteliktedir:

- (a) *Enşâr ve muhâcirdin cümlesi tört yanına yığılıp olturdılar tağı mübâreke cemâlinğa bağıtlar erse, iñgen zâ'if bolmış, teninde heç neerse kalmamış.* [101-12/13]
- (b) *Ölüm keldi, emdi bu hilâfât işini kimke isparlağayın? Bu hilâfâlk işi iñgen ağır iş turur, tegme kişi bu işniñ ‘uhdasındım çıkka bilmegey.* [102-1/2]
- (c) *Bu koy iñgen aruk koy turur, heç süti yoğ turur.* [22-5]
- (d) *Muhammed ibnü 'Abdillâh bitisün tedi erse, bu söz tağı şahâbalarğa iñgen ağır keldi, sabur kılu bilmediler.* [46-7/8]

Olumsuz anlam aşağıdaki örnekte *artuḵ* sözcüğü ile kuvvetlendirilmiştir:

- (41) ‘*Abdul’lâh bin Ubeyy ulaşı çerig kırığında tüşer erdi, artuḵ yarağsız sözlese yārānlar işitmesün için.* “Abdullah bin Ubeyy çok faydasız/kötü (sözler) söyle(r)se dostlar(ı) işitmesin diye daima ordunun kenarında (askerlerden biraz uzakta) konaklardı.” [234v-3]

Aşağıdaki örnekte olumsuzluğu kuvvetlendiren ise *nime* sözcüğü olmuştur:

- (42) *Ḳiyāmet küni yaman eş ḵoldaş biri birindin teberā ḵılurlar, ayturlar: Ey kāḵkī meniḡ birle seniḡ aramız maşırık birle maḡrīb arası çaklıḡ bolḡay erdi. Nime yaman turur mundaḡ ḵoldaş.* “Ḳiyamet günü kötü eş, arkadaş birbirinden uzaklaşırlar, derler: Ah keşke benimle senin aran doğuyla batı arası gibi (uzak) olsaydı. Ne kadar/çok kötüdür böyle arkadaş!” [196r-3]

Aşağıdaki örnekte ise olumsuzluk *ḡāyet* sözcüğü ile kuvvetlendirilmiştir:

- (43) *Ḳaçan Ḳābil tuḡdı erse anıḡ birle bir kız tuḡdı, ḡāyet körklüg İḵlīmā atlıḡ. Ėkki yılda kēdin Hābil tuḡdı, anıḡ birle tuḡḡan kız ḡāyet körksüz erdi Ebūdā atlıḡ.* “Ḳābil doğduğu zaman onunla birlikte İḵlīmā adlı, çok güzel bir kız doğdu. İki yıldan sonra Hābil doğdu, onunla birlikte doğan Ebūdā adlı kız (ise) çok çirkindi.” [15v-4/5].

2.10. Sorulu Yapılarla Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi

Olumsuzluğu kuvvetlendirme stratejilerinden biri de sorulu yapılarla gerçekleştirilen olumsuzluklardır. Bu yapılarla ortaya çıkan kuvvetli olumsuzluklar, bağlamdan bağımsız değildir. Aşağıdaki (44) ve (45) numaralı örneklerde, gerçekleşmesi/gerçekleşmemesi mantıken daha zor/beklenmeyen durum/olayın gerçekleşirken/gerçekleşmezken, gerçekleşme ihtimali daha yüksek olanın gerçekleşme/gerçekleşmeme olasılığının şaşırtıcı olacağı dile getirilmektedir. Bu örneklerde yer alan *neteg revā bolur* ve *neteg körer* ifadeleri *elbette reva olmaz* ve *elbette gör(e)mez* kuvvetli olumsuz yargıları karşılar. (46) numaralı örnekte ise konuşur, hiç görmediği birine zulmetmiş olmasının mantıken imkânsızlığını *neteg* sözcüğünü kullanarak dile getirmiştir. Esasen bu ifadesini teyit edecek şekilde Rabḡūzī, buradakine benzer bir durumu metnin başka bir yerinde içsel olumsuzluk taşıyan sözcük vasıtasıyla şöyle dile

getirmiştir: *‘Andın astınrak ni‘metlerni bulmas erken üstünrek ni‘metni bulmak muhāl turur.’* [122v-8/9]

- (44) *Özge kiçig ‘ayblar yalawaçlarda bolmas. **Bu uluğ ‘ayb Yūsufğa neteg revā bolur?*** “Başka küçük kusurlar peygamberlerde olmaz. Bu büyük kusur Yusuf’a nasıl reva olur? (: elbette reva olmaz).” [82r-11]
- (45) *Haqīkat bildim kim seni kimerse körmes ermiş. **Ferīstelerinġe tākat tutmağan seni neteg körer?*** “Gerçekte anladım ki seni kimse gör(e)mezmiş. Meleklerine güç yetiremeyen, seni nasıl görür?” (: elbette göremez).” [121v-18]
- (46) *Sāre aydı: İbrāhim yalawaçğa küç tegürdüñġ kim Nemrūd anıñġ elġinde helāk boldı. Melik aydı: Men **İbrāhimni herġiz körmüşim yok, neteg küç tegürdüm** tēdi.* “Sare dedi: İbrahim peygambere zulmettin ki Nemrut onun elinde helak oldu. Hükümdar söyledi: Ben İbrahim’i hiçbir zaman görmedim, nasıl zulmettim? (: elbette görmediğim birine zulmedemem.) dedi.” [46r-9]

Aşağıdaki -retorik- soru yapısında da doğası gereği üstün olan bir varlığın onun kapsamında yer alan alçak bir varlıkla kıyaslanamayacağı, dolayısıyla mantıksal olarak üstün/yaradan’ın alçak/yaradılan’dan daha iyi/üstün olduğu ve bunun doğal sonucu olarak alçak/yaradılan’ın iyi *olmadığı* sezdirilmiştir:

- (47) ***Yaratılmış teñġriler mü yēgrek ya yaratkan Allāh mu yēgrek?*** “Yaratılmış tanrılar mı daha iyi yoksa yaradan Allah mı? (: Elbette yaratan Allah’tan, yaratılan daha iyi değildir.)” [88v-11]

Aşağıdaki örnekte *mu* soru işaretleyicisi olumlu eylemin sonuna gelerek daha kuvvetlendirilmiş bir olumsuz anlam ortaya koymuştur:

- (48) *Bu fānī dūnyā anġa vefā kılmadı, anıñġ birle yaraşmadı, **seninġ birle yaraşġay mu?*** “Bu fani dünya ona vefa etmedi, onunla uyuşmadı, seninle mi uyuşacak? (: Elbette uyuşmayacak.)” [238v-1]

Aşağıdaki örnekte olumsuzluğu kuvvetlendiren *kim* soru sözcüğü olmuştur. Burada bilgisiyle her şeyi kuşatan Allah’ın *‘Mening halkımnı mendin özge kim konuqlay alur?’* ifadesindeki soru yapısını gerçek işlevinde, cevabı bilinmeyen bir şeyi öğrenmek amacıyla hitabı beklenemez. Burada bu yapı, muhataba *‘Elbette kimse edemez.’* kuvvetli olumsuz yanıtını sezdirmektedir. Nitekim metnin devamında Allah’ın Hz. Süleyman’ın duası üzerine dünyadaki bütün nimetleri ona tahsis etmesi, buna rağmen tek bir balığın bunları yemesi ve onun dışındaki bütün canlıların aç kalması bu (kuvvetli) olumsuz yargıyı destekler niteliktedir:

- (49) *Kelbî rivâyet kıılır: Kaçan Süleymânğa pādşahlık muqarrer boldı erse, du‘â kııldı: İdiyâ, kamuğ halâyıknı bir kün konuqlağayın tēyü saqnıçım bar. Yarlıg keldi: Meninğ halkımnı mendin özge kim konuklay alur?* “Kelbî rivayet eder: Süleyman’a padişahlık bildirildiğinde, (Süleyman) dua etti: ‘Ey Allah’ım, bütün yaratılmışları bir gün konuk edeyim diye düşüncem var (: düşünüyorum).’ Buyruk geldi: ‘Benim halkımı (: kullarımı) benden başka kim misafir edebilir?’ (: Elbette kimse edemez!)” [138r-21]

Aşağıdaki örnekte, olumlu soruya olumsuz bir yapı tercih edilerek cevap verilmesi olumsuzluğun kuvvetlendirilmesi/ön plana çıkarılması olarak yorumlanabilir. Hz. Muhammed, Hz. Ali’yi İslâm’a çağırırken ‘*Bu dine kirer mü-sen?*’ olumlu yapısıyla sorusunu sormuş, Hz. Ali ise ‘*Atalarımız dinininğ hilâfinça erür mü*’ olarak da verilebilecek bir yanıt yerine ‘*Atalarımız dinininğ hilâfinça ermes mü?*’ olumsuz yapısını kullanarak esasen söz konusu dinin atalarının dinine uymayacağına olan inancını da ortaya koymuş, bu olumsuz yargısını ön plana çıkarmıştır. Bu tümce aynı zamanda ‘**Atalarımız dinininğ hilâfinça erür mü ermes mü*’ ifadesinin gidermeli şekli olarak da yorumlanabilir. Ancak öyle olsa dahi, bu yapının olumlu kısmının giderilmesi kişinin, ifade ettiği olumsuz yargısını ön plana çıkarma çabasının sonucu olarak yorumlanabilir:

- (50) ‘*Ali kelip aydı: Yâ Muhammed, bu ne iş bolur? Resül aydı: Bu bir Tenğriniñ dini bolur, bu dinge kirer mü-sen?*’ ‘*Ali aydı: Atalarımız dinininğ hilâfinça ermes mü, bir az zamân köreyin tēdi.*’ “Ali gelip sordu: Ey Muhammed, bu ne iştir? Peygamber cevap verdi: Bu bir Tanrı’nın dinidir, bu dine girer misin? Ali cevap verdi: Atalarımız(in) dininin karşısında değil mi bir zaman göreyim dedi.” [194v-4]

Aşağıdaki örnekte *ne* sözcüğü, *-mAÇI* yapısının önüne gelerek ‘hiç’ anlam ve görevi ile ifadenin anlamının kuvvetlendirilmesine hizmet etmiştir. Nitekim benzer bir kullanım Codex Cumanicus’ta *eç* ile geçmiştir: *Eç bolmaçı nemege nek berdiñ munça ulu baħa.*

- (51) *Süheyl kelip êkki şaf yöridi, Resül ‘aleyhi’s-selâm mertebesin körüp tañgladı. Resülka yakın keldiler erse, bu ne bolmaçı opraklarını yığıp turur-sen tēdi.*⁹ “Süheyl gelip iki saf yürüdü, peygamber(in) -ona selâm olsun- mertebesini görüp şaşırđ. Peygambere yaklaştıklarında ‘Bu ne olmayacak (şey), eskimiş (giysi)lerini yığmışsın!’ dedi. [225v-19]

9 *ne bolmaçı* ibaresini *bula bulmaçı* olarak okuyan Schinkewitz’, bu ibarenin geçtiği tümceyi şöyle anlamlandırmıştır: *Bula bulmaçı obraklarını yığıp turursen* “Sen türlü türlü (birçok) serserileri ve kopukları toplayıp duruyorsun.” (1947: 116). Schinkewitz’in bu okuma ve yorumu kabul edilebilir gibi görünmekle birlikte metnin bağlamı ‘ne bolmaçı’ şeklinde bir okumayı gerekli kılmaktadır.

2.11. Karşılaştırma İfade Eden Yapılarla Olumsuzluğun Kuvvetlendirilmesi

+rAK, ulandığı olumsuz sözcüklere kuvvetlendirme anlamı katan bağımsız biçim birimdir. +rAK'ın eklendiği sözcüklere kattığı kuvvetlendirme, bağlama göre olumlu da olumsuz da olabilir. ... dIn ... yok ve ...dIn ...rAK yok yapıları tıpkı olumsuz kutupluluk unsurları gibi olumsuz anlamı zirveye taşıyan yapılardır. Bu yapılardan ikincisi zaten kuvvetlendirilmiş olan olumsuzluğu +rAK eki ile bir kat daha artırmıştır. Buna göre 'andin yawuzrak yok' ifadesi 'en kötü o, ondan daha kötüsü yok' anlamıyla olumsuz derecelendirmenin en tepesinde yer alır. Buna yakın bir anlam Kıssaşü'l-Enbiyâ'da alıntı sözcük *ğâyet* ile de sağlanmıştır, fakat *ğâyet* sözcüğünün ihtiva ettiği anlam her ne kadar 'son derece, çok' olsa da ...dIn ... yok; ...dIn ...rAK yok yapısının verdiği *hiç* anlamı kadar etkili değildir.

Aşağıdaki metin parçalarında olumsuzluğu kuvvetlendiren ...dIn...yok, ...dIn...rAK ve ...dIn ...rAK (...) yok yapısının örnekleri yer alır. (52) ve (53) numaralı örneklerde olumsuzluk ...dIn...yok yapısı ile, (54) numaralı örnekte ...dIn... rAK yapısı ile kuvvetlendirilirken (55), (56), (57) numaralı örneklerde ise ...dIn ...rAK (...) yok yapısı ile kuvvetlendirilmiştir:

- (52) *İlyâs aydı: İdiyâ, üç yüz yalavaçnı öltürdi, mendin za'if kimerse yok.* "İlyas dedi: Ey Allah'ım, üç yüz peygamberi öldürdü, benden (daha) zayıf kimse yok." [158v-11]
- (53) *Aymışlar: Dünyâda oğnlıkdın yawuz at yok; oğrı kınıdın katıg kın hem yok.* "Demişler: Dünyada hırsızlıktan (daha) kötü ad yok; hırsız cezasından kötü ceza da yok." [96v-17]
- (54) *Aydı: Bu yêrde bir uluğ şeh̄r bar erdi. Anıñ halkı kamuğ halkdın arıgsızrak katıg köñgüllüg erdi.* "Dedi: Bu yerde bir büyük şehir vardı. Onun halkı bütün halk(lar)dan daha günahkâr, (daha) katı yürekli idi." [36v-12/13]
- (55) *İlyâs aydı: İlähî, meni kimersege yiberding, andin yawuzrak yok.* "İlyas dedi: Ey Allah'ım, beni (öyle) kişiye gönderdin (ki) ondan daha kötüsü yok (: en kötü o)." [158v-10]
- (56) *Resûl 'aleyhi's-selâm utru çıktı. 'Ömerniñ közi Resûlniñ cemâliğa tüşdi erse aydı: Muḥammedni öltüreyin tēyü kelmişde mañga Muḥammedin düşmenrak kimerse yok erdi. İmdi Muḥammed cemâlin kördüm erse Muḥammedin dostrak kimerse yok.* "Peygamber -ona selâm olsun- karşı çıktı. Ömer, Peygamberin yüzüne baktığında: Muhammed'i öldüreyim diye geldiğimde bana Muhammed'den daha düşman kimse yoktu. Şimdi (ise) Muhammed'in güzel yüzünü gördüğümde Muhammed'den daha dost kimse yok." [197r-1/3]

- (57) *Tenğri* ‘azze ve celle yaratmış nerselerde ***yol saklap nerse alğanlardın yawuzrak yok***. “Aziz ve celil olan Tanrı(nın) yarattığı varlıklar içinde yol kesip eşya alanlardan daha kötüsü yok(tur).” [45r-17]

3. Sonuç

Dil çalışmalarında umumiyetle çoklu olumsuzluk (multiple negation) içerisinde değerlendirilen olumsuzluğun kuvvetlendirilmesi hususunda, araştırmacıların pekiştirmeli olumsuzluğu (emphatic negation) türlü gerekçelerle farklı sınıflara dâhil etmesi bir yana, ortaklaştıkları noktanın *bir olumsuz unsurun diğer olumsuz unsurun semantik değerini yükseltmesi/kuvvetlendirmesi* düşüncesi olduğu söylenebilir. Bu durum -iki olumsuz unsurun birlikte kullanılarak tek bir olumsuz anlamı karşılması, konuşur/anlatıcının olumsuz anlamı basit/tek olumsuzluk işaretleyicisi kullanarak ortaya koymak yerine karmaşık/birden fazla olumsuz unsur kullanarak vermesi- Horn’un (2001) da işaret ettiği gibi nedensiz olmasa gerektir; bu yolu tercih eden konuşur/anlatıcı, olumsuzluğu vurgulamayı, ona dikkat çekmeyi amaçlar gözükmektedir. Dile getirilen olumsuz ifadeyi kuvvetlendirmek, onun etkisini artırmak, olumsuz anlamı ön plana çıkarmak için asıl işlevi olumsuzluğu kuvvetlendirmek olan unsurlar (hiç, asla, zinhar vb.) yanında bağlama bağlı olarak olumlu/olumsuz yüzey yapıları muhtelif dil birimleri de kullanılabilir.

-mA-, *yok*, +sXz ve *emez/s* açık olumsuzluk işaretleyicileri yanında yapısal olarak bir olumsuzluk belirtisi göstermeyen örtük olumsuzluklar da Kışaşı'l-Enbiyâ’daki olumsuzluğun kuvvetlendirilmesinde rol oynamıştır. Olumsuzluk, özellikle *olumsuz kutupluluk unsurları ile kuvvetlendirilirken* bunun yanı sıra, *derecelendirme sözcükleri ile içsel olumsuzluk taşıyan sözcüklerle, karşılaştırma ifade eden yapılarla, eş/yakın anlamlı yapılarla, olumsuz ifadeyi tekrar yoluyla, kiplik ifade eden yapılarla, benzetme unsurlarıyla, ölçü sözcükleriyle, kalıplaşmış ifadelerle/deyimlerle, sorulu yapılarla* da kuvvetlendirilmiştir. Olumsuz anlamın kuvvetlendirilmesinde kullanılan bu yolları, yalnızca biçim-dizimsel yaklaşımla değerlendirmek yeterli olmayacaktır; semantik-pragmatik yaklaşımla birlikte sosyo-kültürel etmenleri de bağlama dâhil etmek gerekmektedir. Örneğin *vallahi* sözcüğü ile *İdi* ‘azze ve celle *haqqı hürmeti taqı Süleymân haqqı* yapısı yer aldıkları olumsuz ifadelerde, toplum tarafından kutsal bilinen varlıklar (Tanrı ve peygamber) tanık gösterilerek olumsuz yargının kuvvetlendirilmesine, onun gerçekliğinin doğrulanmasına, ona inandırıcılık yüklenmesine hizmet etmiştir. Böylelikle *olumsuz anlamın kuvvetlendirilmesinde*, konuşur/anlatıcının dilsel

üretimi yanında içinde bulunulan iletişim ortamı, ortak eski bilgi, toplumsal-kültürel arka plan gibi dil-dışı bağlamlar da etkilidir denilebilir.

Not: Bu makale, yazarın Rabgūzi'nin Kısaşü'l-enbiyâsında Olumsuzluk (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2013 Adana) başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kısaltmalar ve İşaretler

- bkz. : bakınız.
 ETü. : Eski Türkçe
 OKU : Olumsuz Kutupluluk Unsurları
 OLU : Olumlu/olumluluk
 OSUZ : Olumsuz/olumsuzluk
 OTAL : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat; Devellioğlu 1998.
 vd. : ve diğeri/diğerleri
 * : 1. Dil bilgisi dışı (ungrammatical), kabul edilemez ifade. 2. Metinde yer almayan, kurguya dayalı ifade.

Kaynaklar

- AĞCA, F. (2010) *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri*, Ankara: TKAE Yay.
 AKSAN, D. (2003) *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 2. baskı (3 cilt bir arada), Ankara: TDK Yay.: 439.
 ATA, A. (1997) *Kısaşü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) I Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, Ankara: TDK Yay.
 BANGUOĞLU, T. (1986) *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yay.: 528.
 BOESCHOTEN, H. E. - VANDAMME, M. - TEZCAN, S. (Ed.) (1995a) *Al-Rabghūzi The Stories of the Prophets, Qısaş al-Anbiyâ' An Eastern Turkish Version*, Vol. I, Leiden-New York-Köln: E. J. Brill.
 BOESCHOTEN, H. E. - O'KANE, J. - VANDAMME, M. (çev.) (1995b) *Al-Rabghūzi The Stories of the Prophets, Qısaş al-Anbiyâ' An Eastern Turkish Version*, Vol. II, Leiden-New York-Köln: E. J. Brill.
 ÇÜRÜK, M. S. (2012) "Olumsuzluğun Anlatı Metinlerindeki İşlevleri Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 9, Sayı 4, s. 147-175.
 ..... (2013) *Rabgūzi'nin Kısaşü'l-enbiyâsında Olumsuzluk*, Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
 DEVELLİOĞLU, F. (1998) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 15. baskı, Ankara: Aydın Yay.
 ECKMANN, J. (1988) "Harezm Türkçesi", *Tarihî Türk Şiveleri*, (hzl. Mehmet Akalın), İlaveli 2. baskı, Ankara: TKAE Yay.: 73.
 ..... (1995) *Nehcü'l- Ferâdis-Uşmağlarınıġ Açuk Yolu II Metin*, (hzl. Semih Tezcan-Hamza Zülfiyar), Ankara: TDK Yay.: 518.

- ....., (2003) *Çağatayca El Kitabı* (çev. Günay Karaağaç), Ankara: Akçağ Yay.: 456.
- ERDAL, M. (2004) *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: Brill.
- ERGİN, M. (1998) *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay.
- GRÖNBECH, K. (1948) *Rabghuzi, Narrationes de prophetis*, Cod. Mus. Brit. Add. 7851, Reproduced in facsimile with an introduction, Copenhagen: E. Munksgaard.
- HACİEMİNOĞLU, N. (1996) *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.: 638.
- ....., (1997) *Harezmi Türkçesi ve Grameri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.: 3405.
- HORN, L. R. (2001) *A Natural History of Negation*, Revised Edition, Stanford, CA: CSLI Publications.
- JESPERSEN, O. (1917) *Negation in English and Other Languages*, Copenhagen: A.F. Høst.
- KARABACAK, E. (2000) Bergamalı Kadri, *Müyessiretü'l-Ulûm*, Ankara: TDK Yay.: 801.
- KARAMANLIOĞLU, A. F. (1994) *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.: 579.
- KERSLAKE C. GÖKSEL A. (2005) *Turkish: A Comprehensive Grammar*, Routledge.
- LYONS, J. (1977) *Semantics*, Vol. I-II, Cambridge: Cambridge University Press.
- NAHAJEC, L. M. (2012) *Evoking the Possibility of Presence: Textual and Ideological Effects of Linguistic Negation in Written Discourse*, Doctoral thesis, University of Huddersfield.
- SCHINKEWITZ, J. (1947) Rabgüzi Sentaksı, (çev. Sabit S. Paylı), *Türk Dili- Belleten Seri III*. (S. 8-9'dan ve sonraki sayılardan ayrı basım), İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- TEKİN, Ş. (1992) "Eski Türkçe" *Türk Dünyası El Kitabı*, C. II, Dil-Kültür-Sanat, 2. baskı, Ankara: TKAE Yay.: 121, s. 69-120.
- TEKİN, T. (1968) *A Grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington: Indiana University Publications.
- ....., (2000) *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.
- TOTTIE, G. (1977) *Fuzzy Negation in English and Swedish*, Stockholm: Almqvist Wiksell.
- ....., (1982) "Where Do Negative Sentences Come From?", *Studia Linguistica* 36:1, p. 88-105.
- ....., (1991) *Negation in English Speech and Writing: A Study in Variation*, San Diego: Academic Press.
- ÜSTÜNOVA K.-AKKÖK M. (2009) " 'Hiç' in Yer Aldığı Yapılar ve Yüklendiği Anlamsal İşlevler", *Dil Araştırmaları*, S. 4, s. 25-35.
- VAN DER WOUDE, T. (1994) *Negative Contexts*, Ph. D. dissertation, University of Groningen.
- VAN SCHAAIK, G. (1994) "Turkish," (ed. P. Kahrel-R. Van den Berg), *Typological Studies in Negation*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, p. 35-50.
- VON GABAIN, A. (1988a) *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yay.
- ....., (1988b) "Codex Cumanicus'un Dili", *Tarihi Türk Şiveleri*, ilâveli 2. baskı, (çev. Mehmet Akalın), Ankara: TKAE Yay.: 73, s. 67-109.
- YAZIR, M. H. (1979) *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat.
- ZEIJLSTRA, H. H. (2004) *Sentential Negation and Negative Concord*, Ph. D. dissertation, Utrecht: LOT Dissertation Series.